

PROSVETNI DEL

H.G. PRUSHECK - PERUSEK: LASTNA PODOBA

SLOVENSKI UMETNIK V AMERIKI

ANDREJ KOBAL — CHICAGO

Slovenci v Ameriki imamo umetnika, s katerim bi vas v domovini radi seznanili. Mogoče ni dovolj, da se od tolikega števila priseljencev najde samo eden, o čigar slikah razpravljajo ameriški kritiki, toda naj se izgovarjamo na pomanjkanje talentov, na brezobzirnost ameriškega življenja ali karkoli, dejstvo ostane, da je samo eden med nami, ki si je pridobil priznanje umetnika. Mogoče nas v tem oziru pred brati v domovini izgovarja tudi dejstvo, da Amerika ni dežela umetnikov: v deželi, kjer je fabriška slika za 25 centov bolj dobrodošla kakor na platnu izražena čuvstva slikarja, je umetnik odveč; dežela »jazza« ne potrebuje skladatelja, pevca in opere. So pa le tudi redki krogi, izključeni iz ameriškega življenja in izolirani zase, ki jim je še za umetnost. In ti krogi so odkrili slovenskega umetnika. Šele od njih smo izvedeli, da se je med slovenskimi priseljenci našel umetnik. Ko smo izvedeli še več, da umetnik uživa visoko priznanje in da so njegova dela šola raznim umetniškim krogom, potem smo se začeli tudi mi zanimati zanj: izvedeli smo, kako se piše, izvedeli, da je doma iz Sodražice pri Ribnici, in zdaj se zanj in za njegova dela menda zanimamo tudi mi. Vam v domovini torej, ki se veliko ne zanimate za nas v Ameriki, poročamo, da je med nami

umetnik, kakršnih ima Amerika malo. Nič torej zato, ako je samo eden: Harvey Gregory Prusheck je tako redka in nenavadna prikazen v ameriškem umetniškem svetu, da kot tak častno zastopa slovenske priseljence in Slovence na splošno.

Namen pričujočega članka je, podati kratek pregled plodonosnega Peruškovega delovanja, razvoj in način njegovih del in končno kratek opis njegovih najnovejših del. Predvsem pa je potrebno že zaradi boljšega pojmovanja, da se ozremo v nenavadno preteklost in življenjske skušnje, ki jih je doživel umetnik. Tu pa tam se sliši ta življenjska zgodba kakor zgodba vsega izseljenega slovenskega ljudstva, drugod pa kakor povest o človeku, ki je šel v svet radi izkušenj.

Gregor Perušek (v Ameriki Harvey Gregory Prusheck) je prišel v Ameriko kot izseljenec leta 1906. Imel je šele sedemnajst let, vendar se je moral takoj lotiti najtršega dela, kajti razen par let ljudske šole ni imel v domovini nikakega šolanja. Na mladeniča, ki je baš prišel z dežele, kjer je pasel, so clevelandske livarne vplivale kakor huda bolezen, da je že po par mesecih oslabil in moral zapustiti težko delo. Mesto ni bilo zanj. Podal se je na pot. Tu pa tam je našel zaslužek pri kakem lesnem skladišču, največ pa se vozil po železnicah kot tipični ameriški »trampi«, katerih se na tisoče brezplačno vozi iz kraja v kraj. To potovanje se sliši skoraj malce pustolovsko, ali prav zanimivo je, kako se je Perušek odločil s svojim prijateljem podati se v zapadno-viržinske gozdove. Podala sta se v neobljudene kraje, v visoko gorovje, si v gozdih postavila kolibo in se nastanila v nji za leto dni. Lesena koča je bila mladeničema zavetišče pred neurjem in zvermi. V doline sta se podala, kadar sta potrebovala soli ali mila, hranila pa sta se z divjačino, jagodnim sadežem in orehi. Koliba, kakor pripoveduje Perušek, je bila vsa izrezljana, kajti dneve in dneve se je z nožem udeleževal na nji. To od sveta odtujeno življenje v prosti naravi je močno vplivalo na Peruškovo izražanje v slikah in je vidno še danes.

Ko je pritisnila huda zima, je bilo treba zapustiti samoto in se podati med ljudi. Par let je Perušek delal kot gozdar, bil tudi po rudnikih, a vedno je tudi risal in se vadil. Narava mu je torej bila akademija.

Po več letih se je Perušek zopet podal v industrijske kraje. Poskusil je z delom pri železnici in po tovarnah v Ohiju in Indiani in si končno nabavil tudi barv, da slika. Vendar se ni mogel osamosvojiti, po malih krajih ni imel prilike, da bi izrazil ono, kar je čutil. Zase je risal, slikal in rezbaril. Podal se je dalje proti zapadu. V Illinoisu se je po letu dni bivanja v malem industrijskem mestecu Bradley odločil, podati se v Chicago. To je mesto, kamor se zatekajo stotisoči. In kakor so stotisoči razočarani, tako je bil tudi

Perušek, vsaj prve mesece. Prihranki so kmalu potekali in spati je bilo treba na peščenem produ ob Mišiganskem jezeru, kjer prenočuje na tisoče brezdomovincev v poletnih nočeh. Bilo je to leta 1916. Tedaj se je Perušek seznanil s skupino slikarjev, ki so ga uvedli v novo življenje. Chicaga ni več zapustil, razen za nekatera potovanja v Wisconsin, Novo Mehiko in v Minnesoto. Sedaj prebiva v čikaškem predmestju Evanstonu.

Iz opisanega se jasno vidi, da Perušek ni imel nikake slikarske šole. Imel pa je šolo, kakršne ne nudi nobena akademija: z neodoljivim nagnjenjem se je vadal v spajanju barv in oblik od mladih nog in danes je — lahko rečemo — mož svoje šole. Sprva še nekak naturalist, ki je jemal slike iz narave, kakršne je videl, se je stopnjema začel lotevati istih predmetov, toda na način, da je stavil večjo pozornost na karakteristiko predmeta. Njegov naturalizem je dobil več čuvstva; drevesa, prej kakor fotografije, so dobila izraz: Perušek je postal subjektiven, subjektiven naturalist.

Toda to je šele začetek njegovega razvoja. Čedalje bolj se je Perušek oddaljeval od naturalizma in se za par let posvetil skoraj izključno abstraktnemu slikanju. Dočim so njegova dela prej predstavljala prizore iz narave, gozdove, jezera, oblake itd., se je zdaj loteval bolj kritičnih prizorov, neviht, ako se more sploh še govoriti o predmetih iz teh let Peruškovega slikanja. Poteze in barve, katere zna tako spretno spajati, so Peruška rešile v tem novem podvzetju. Kak drug umetnik bi se ubil s takim poskusom, Perušek pa je izvršil par najboljših kompozicij, in sicer ogromno glavno »K a l v a r i j o«, katera je danes v posesti Slovenske narodne podporne jednote v Chicagu. To veličastno delo, ki je mogoče tudi povzročilo največ kritik in razprav v umetniških krogih, je močna skladba plavih in oranžnih barv. V sredini je križ s skupino vdanih molilcev. Naravni elementi divjajo. Umetnik ni v tej kompoziciji poskusil predstaviti slikovitih strel, vendar pretrgani bliski oranžne barve skozi oblačno plavo nebo napravljajo vtis groze in veličastja.

Z deli te dobe se je Perušek pred ameriško javnostjo še najbolj uveljavil. Posnetki raznih del so bili natisnjeni v raznih revijah, a kritiki so največ izražali svoje začudenje nad nenavadnim pojavom, najbolj pa nad mojstrskimi skladbami barv in oblik. Opazili so seveda takoj, da Perušek ne prihaja iz šole in to ga je mogoče šele povzdignilo. O »S o l n č n e m v z h o d u« piše kritik n. pr. v »Art World Magazinu«: »Ta kompozicija je tretje Peruškovo delo, katerega ni mogoče prevesti v angleščino. Je poskus umetnika, povedati na platno nekaj, kar še ni bilo nikoli izrečeno.« Isti magazin sporoča tudi pojasnilo umetnika samega: »Moje slike niso posnete po nikaki kubistični ali impresionistični šoli. Močne barve in oblike se poslužujem, da pokažem, kako globoko čutim predmet. Gore, skalovje, drevesa mi govore stvari in ne vidim vzroka, zakaj bi jih moral staviti na platno po predpisanem akademskem pravilu.«

Na vseh teh slikah je videti nekaj silno preprostega, vendar elementarnega in najvažnejšega. Vse slike pričajo o številnih individualnih kakovostih umetnika, glavna med vsemi pa je neki ubrani ritem, ki zmerno spaja barve in oblike v skoroda popolne kompozicije. V Perušku je zlasti značilen ritem linij, začrtanih z mojstrsko silo in delujočih z dinamično svežostjo. Kritik Putnam pravi o teh linijah: »Na steni pred menoj visi Peruškova slika »V z h o d«. Nisem še videl čudovitejše, bolj dinamično zasnovane in potegnjene linije kakor je ona, ki vodi skozi polumrak v ospredju k veličastnemu izbruhu barv — solčnemu vzhodu — dnevno se ponavljajočem čudežu v stvarstvu. Celu drevje trepeti v agoniji pred porajajočo se lučjo.«

V opisani dobi svojega razvoja se je Perušek z vnemo lotil tudi akvarelov. Več razstav teh akvarelnih slik se je vršilo v Chicagu in vsekdar so povzročile precej zanimanja. Ker je glavno pri Perušku izbira barv, je umevno, da se ta kakovost najbolj izraža ravno v akvarelih. Kot običajno te slike niso posebno velike, toda težko je dobiti mikavnejšo zbirko kot so prav te. Škoda, da je Perušek čisto opustil te vrste slikanje. Podal je nekaj najboljših posnetkov s prerij, mišiganskih sipin in razne zimske scene. Barve so naravnost razkošne in večinoma tople. Vzete so iz narave, čiste in nikdar spojene radi lepoticja ali slepila za oči. Toda v teh barvah je ista poteza, ki ga izdaja v vseh njegovih delih.

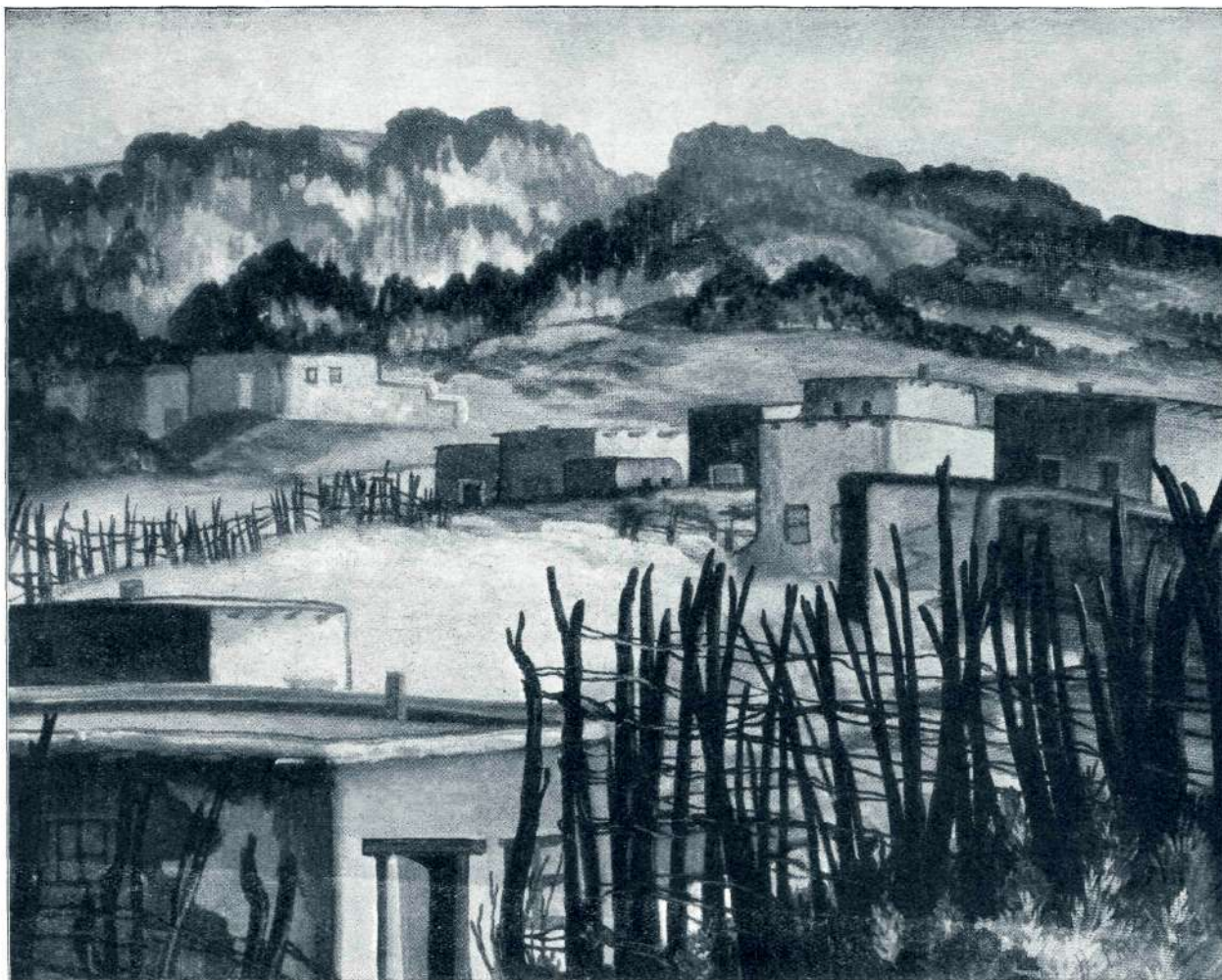
Zadnja tri leta Peruškovega slikanja zopet pokazujejo nov razvoj. Izključno abstraktna dela je Perušek malone opustil. Dobil je nekaj novega zlasti v Novi Mehiki, kjer se je mudil leta 1927. Še je v njem ekspresionizem: še izraža svoja lastna čuvstva, toda zdi se nam bližji in prikupnejši. Tudi predmet sam je zdaj bolj upoštevan kot prejšnja leta. Sledimo skupini teh slik, ki so bile na razstavi preteklo poletje v Minnesoti. Mnogo je manjših del, a nič manj dragocinih.

Par slik predstavlja »P o m l a d«. Pred nami je mal, mičen obrazec novozbujenega življenja. Košato sadno drevo v vsej svoji prešernosti razpenja ravno razceve veje. S pestro pisane livade veje svežost vesne. Umetnik jo je slikal spomladi, ko se je podajal z doma na daljše potovanje, na katerem je nanovo spoznaval svet, da ustvari nova dela.

Precejšnja vrsta slik iz severnih dežel, Michigan, Wisconsin in Minnesote ter indijanske jezerske sipine je bila na razstavi. Bolj kot te pa so vzbujale pozornost slike z ameriškega juga. »Indijanski pueblo« predstavlja razpadajoče, vegaste stene z mogočnimi kanjoni in ploskimi prerijami. Z glasnimi, komplementarnimi in vendar skoraj v nevtralnem se spajajočimi barvami pokazuje umetnik realno življenje, ne toliko, da bi ustrezal očem, temveč da poda svoja čuvstva.

Perušek ima zadnje čase nekaj karakterističnih »tihožitij«. Par jih je sestavljenih po indijanskih motivih s preprogami v živem ozadju, z glinasto vazo in osamljenim zelenim cvetom.

Značilne so nekatere slike tudi po tem, da Perušek v njih spaja vse dosedanje prehode. To

H. G. PRUSHECK: SANTA FÉ V NOVI MEHIKI (1927)

je zlasti vidno v »Prerijskem selu Indijancev«. Novo je ospredje s ploskimi barvami poslopij; mogočni kanjoni, ki se v smelih zelenkastih barvah spenjajo nad njim, so del najnovejše izpopolnjenega Peruškovega ekspresionizma preteklih let; iz ozadja nad kanjoni pa se vzpenja v nebo delec prikupnega naturalizma, kateri pa je zelo visoko nad prvenjskim slikanjem Peruška.

Na novejših slikah je tudi opazati novo Peruškovo prisposodabljanje neba, kar so gotovo vplivi z juga. Nekdanji zbrani nimbus, vzpenjajoči se nad njegovimi modernimi ekspresionizmi, je nadomestil s preprosto skupino oblakov, ki preprega modro nebo južnih dežel. Nič več tistih rezkih, upornih potez, umetnik prihaja v dobo blažjega izražanja, malone pasivnega mysticizma, kateri se kristalizira zlasti v Peruškovih delih »Pesnik«, »Sanje« in v najnovejši »Sad in knjiga«. Iste smernice so vidne na nekaterih portretih, posebno na lastnem portretu.

Kakor rečeno, da razumemo Peruškova dela, moramo razumeti razmere, v katerih je umetnik zrasel, in pa samostojnost razvoja. Šole ni imel in umevno je, da so tudi njegova dela skoraj

izključno njegova. Če so na zadnji razstavi ameriških umetnikov (v čikaškem Art Institutu) pokazali nekaj njegovim podobnih del, je najbrž pripisati njegovemu vplivu, on sam se drugam ne zateka.

Kakor je čitati iz nekega lanskega življenjepisa o Perušku, je mož že produciral nad osem sto različnih del. Precej teh del, in sicer nekaj najboljših, je prišlo v posest slovenskih organizacij v Ameriki, kajti v centralnih slovenskih naselbinah se je lani in letos vršilo pet večjih razstav, s katerih so naše organizacije kupile nekaj del. Drugače pa je umetnik Perušek že imel celo vrsto razstav v Chicagu in New Yorku. Skozi devet let je imel razstave skupno z drugimi ameriški umetniki v čikaškem Art Institutu. Posamezna njegova dela so bila razstavljena tudi v Parizu in Londonu. Letos pa namerava posetiti Evropo in zlasti Slovenijo, kjer bi se rad seznanil z domačimi umetniki.

Vzlic vsem razstavam, ki jih je Perušek imel med Slovenci, je še vedno bolj poznan med Američani kot med Slovenci, zlasti pa v ameriških umetniških krogih. Malo je namreč umetnikov,

ki bi dobili toliko glasu kot ga ima on. Razen tega je Perušek častni član raznih umetniških organizacij, kot n. pr.: American Society of Artists, Couers Ardents, Illinois Academy of Fine Arts, Chicago Society of Artists, All Ill. Society of Artists itd. itd.

Glavna želja Peruškova je torej, posetiti Evropo, in sicer namerava to storiti meseca aprila prihodnjega leta. O domovini sploh ne ve veliko več kot to, kar mu je ostalo v spominu na mlada leta. Med Slovenci se tudi v Ameriki ni veliko držal in nikdar ni imel kakih zvez z rojstnim krajem, da bi se informiral. Pri bodočem posetu namerava iti v Španijo, ustaviti se v Monakovem in Parizu, predvsem pa v Ljubljani in posetiti razne kraje v Dalmaciji.

Iz opisanega bi mogoče sodili, da je življenjski obstoj Peruška v Ameriki lahek in da v deželi dolarja in bogastva ni eksistenčnih skrbi. Ravno narobe je. Tudi v Ameriki imajo umetniki hud boj za obstanek in le redki so, ki si s svojo umetnostjo gmotno opomorejo. To so navadno tisti, ki niso baš največji umetniki, in tisti, ki znajo z oglašanjem izrabiti svoje spretnosti. Boj za obstanek ima tudi Perušek, ki se mora zadovoljiti s stanovanjem bolj skromnim kakor je stanovanje večine slovenskih delavcev. Perušek je namreč vse drugo prej kot trgovec: slikar je, ki ne gleda na to, kaj bodo rekle razstavne komisije, katere navadno tvorijo premožni trgovci. Poleg tega je v Ameriki najhujši boj zoper šablono in mase so za pristna dela tako rekoč nedostopne.

ČEŠKOSLOVAŠKA KNJIŽEVNOST V PRVEM DESETLETJU SVOBODE

SPISAL DR. JAN BLAHOŠLAV ČAPEK

Čehoslovaki radi zemljepisne lege svoje domovine v središču Evrope jasno čutimo, kak napor moči nam je potreben, če si hočemo ustvariti svojo duhovno posebnost. Zakaj pri nas se križajo sile dveh nasprotujočih si evropskih kultur. Potrebno nam je, da se s temi silami pomirimo in sprijaznimo, da črpamo iz njih, a jim vendar ne podležemo in da si ne ustvarimo iz njih kaotične zmesi, ampak tvorno sintezo, ki nam bo omogočala gojiti svoje sposobnosti in svoje nade. Ta naloga pa čisto presega naše moči.

Jasno se je pokazala težnja, da se razbistri ta duševni vrtinec, v t. z. bojih za orijentacijo, ko ni našel dovolj priznanja Masarykov program kulturne sinteze, ampak so rajši verjeli raznim prerokom, ki so priporočali naslanjanje na angleško, francosko ali nemško kulturo, na slovansko pa večinoma pozabili. Toda ti boji niso rešili našega perečega vprašanja, kaj je kulturna naloga našega naroda in kako duhovno poslanstvo ima v svetu. Pri tej priliki pa se je pokazalo, da treba iti globlje in da moramo imeti najprej jasno stališče glede splošnih in zadnjih vprašanj, glede

narodne tradicije in onega vprašanja, od katerega je navsezadnje največ odvisno, glede verstva. V tem oziru še dosedaj nimamo moč, ki bi nam mogli kazati pot. Zakaj naša narodna preteklost ni mrtva. Živa je svetovaelavska ideja; živ duh češke reformacije; živa je še sedaj dediščina češkega baroka. Od dobe narodnega preporoda, ki ima tudi svojo tradicijo, se je rodilo mnogo duševnih gibanj, ki so dajala narodu gotovo smer. Slovanska ideja, narodno-liberalna ideja, kozmopolitična ideja, reformačno-realistična ideja in druge so vtisnile našemu narodu svoj pečat. A danes, v dobi razčiščevanja in očiščevanja nas davi težina naloge, katera zahteva sintezo domačih tradicij s sintezo tujih vplivov. Toda jere-mijade niso program. Če pa prva leta svobode niso prinesla rešitve teh težavnih perečih vprašanj, pa so razen zmešnjav, ki so zasogle vso Evropo, prinesle vsaj razčiščevanje.

Ni majhno število teh, ki so pričakovali bujen razcvet nacionalnega duha v povojni književnosti, a vsi so doživeli razočaranje. Zakaj najlepše se je razvil narodni duh v dobi tesnobe in upov ob svetovni vojni (Theer, Sova, Krička, Toman, Medek). Povojna nacionalna tvorba se niti zdaleka ne more meriti z domoljubnimi epohami prejšnjih dob. Mnogo zaostaja za češkim in slovanskim nacionalizmom pred l. 1848 in za bojovito smelostjo Ruchovcev (glavno Sládek), ki so nastopili po padu Bachovega absolutizma, kakor tudi v dobi zopet oživiljenega strastnega hrepenenja po svobodi v 80 tih in 90 tih letih, ko Svatopluk Čech s svojimi »Pesmimi sužnja« in Sládek s svojimi »Češkimi soneti« razpihujeta narodno zavest in energijo, ko se Jaroslav Vrchlický začasno približa doslednemu patriotizmu Eliške Krasnohorske, ko Neruda kot svoj labodji spev izroči svojemu narodu koralne »Petkove speve« in iz mlajše generacije hiliastični Sova in trpkí, pod krinko posmeha trpeči Machar spodbujata svoje ljudstvo k junaštvu, nepopustljivosti in bojeviti dejavnosti.

A tudi vznešena in vobče klasična tvorba je v prvem desetletju svobode dosti siromašna. Zlata doba moderne češkoslovaške književnosti ni nastopila. Vzroki za to tičijo predvsem v potrebi, da se nujno rešijo važna vprašanja javnega in praktičnega življenja, radi česar se je mnogo kulturnih delavcev iz idealnih nagibov posvetilo politiki. Zato treba mnogo prej kot sedanjo smatrati za zlato dobo modernega češkoslovaškega slovstva zadnjo desetino preteklega stoletja, ko si je nekoliko generacij podajalo roke.

Od Majovcev se od starejših čuje pesem Heyduka, Neruda izreka svojo zadnjo besedo, a od mlajših pošilja Svatopluk Čech med narod svoje nacionalne in globoko meditativne lirične zbirke in snuje veliko dramatično pesem »Rogač na Sionu«. Lumirovci se sicer umikajo mlajšim, vendar pa se častno bore za palmovo vejico; Vrchlický nadaljuje svojo epopejo človeštva in spleta nov venec zbirk liričnih pesmi. J. V. Sládek, ki še danes ni pravilno ocenjen, se javlja v tej dobi s svojo poezijo, kjer nadaljuje samoniklo v smeri tako dolgo pozabljenega Čelakovskega in